

БІБЛОГРАФІЯ

Євгенія ДЕЙЧ

ЖИВА ПЛОТЬ ДОБИ

Річ майже неймовірна – 60 томів! – але це вже реальність, яку можна потримати в руках. Перші п'ять – ось вони, ще не висохла фарба, читаєш як захоплюючий роман – герої, людські долі, події, про які не заведено було писати й навіть говорити, думки, які здаються написаними щойно, уже в нашу розкуту добу. А тим часом все це вже історія, – документована, конкретна, зафіксована такою, якою вона була...

Десятки років знаючи Леся Танюка як вірного друга нашої родини, не перестаю захоплюватись його талановитою вдачею. Знала, – він щодня веде записи, деякі щоденникові новелки переповідалися у нашому домі; та лише зараз є можливість ознайомитися з цими унікальними текстами. Щодня описано не лише особисте життя автора, а й доля всіх, хто потрапив в орбіту цього дня, доля близьких і рідних, знайомих; а часом і незнайомих – які чимось вразили Танюкову уяву, залишили слід в його пам'яті. Дивовижно мудре ставлення до життя, до того, що діється навколо, до комічного й трагічного в нашій добі, до якої у Леся Танюка більше запитань, ніж відповідей. Сторінки, що розповідають про доброту й щирість, написані майстерно й читаються із хвилюванням; але й тих, хто поставився до нього недобррозичливо, підставив йому ніжку чи зрадив, Лесь Танюк намагається зрозуміти. Бо головний сенс його щоденників – спроба збагнути життя, пізнати механізм людських взаємин, продертися крізь хащі людських самолюбств і гризот до істини, до правди й сутності. Лесь Танюк ніби передає потиск рук видатних своїх сучасників – нам, що живуть сьогодні. Спостереження його точні, виразні й цінні.

Але надам слово людині, яка останніми роками спілкується з Лесем Танюком частіше, ніж я, – Миколі Жулинському, який співпрацює з автором “Щоденників” у Комітеті Верховної Ради України з питань

культури й духовності. Заздалегідь перепрошую за довгу наступну цитату, але в ній – квінтесенція розуміння Танюка не лише як політика, а і як режисера, поета, дослідника театру – одного з найвідоміших шістдесятників, Президента славетного Клубу Творчої Молоді в Києві.

“Леся Танюк, – пише в передмові до I тому академік М.Жулинський, – з когорти тих шістдесятників, котрі повсякчасно зависали над прірвою тоталітаризму на тендітній ниточці мистецького балансування між двома її берегами – творчою свободою і конформізмом. Це стан в “межипросторі”, про який так філософськи глибинно висловився Василь Стус, аналізуючи елегії Р.М. Рільке: “Автор дивиться очима людства – на те, як заходить зима існування і кожен вигибає поокремо. Це ситуація межі – ситуація самоусвідомлення межипростору: себе в межипросторі. Тут є амбівалентність людської психології, людини, яку свідомість винесла за край землі – інерцією вислаблого інстинкту. Територія існування стала неокрая, а від того й саме існування – неокреслене. Це веде до роздвоєння й самоочужіння”.

Тоталітарна влада демонструвала доволі витончені стратегії, намагаючись конструювати такі привабливі пастки, в які мимовільно входила б творча особистість, сприймаючи цей межипростір за не обмежений для експериментів культурний полігон.

Гадаю, такою візією-ілюзією межипростору як культурної реальності була хрущовська відлига, яка начебто делімітувала духовну, інтелектуальну і якоюсь мірою громадську діяльність, а насправді провокувала наївні творчі душі на самовідкриття, на своєрідне оголення затаєної мрії і жадань.

На цьому короткому за часовими вимірами культурному межипросторі й намагався юний Леся Танюк творчо розкритися. Стимульований він був передусім лекціями і бесідами Мар’яна Крушельницького, в якого він пройшов курс режисури, тією духовною атмосферою, творчим озоном яку заряджала поезія Ліни Костенко, Василя Симоненка, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Ігоря Калинця, літературна критика Івана Світличного, Івана Дзюби, Євгена Сверстюка, мистецькі твори Алли Горської, Опанаса Заливахи, Стефанії Шабатури... Створюється в 1959 р. в Києві національно-культурний осередок – Клуб Творчої Молоді, президентом якого обирають Леся Танюка. Дух національного відродження, оновлення естетичних форм, творчий експеримент та пізнання власної історії, культури, спротив офіційній системі історії, культури, спротив офіційній системі пошанування видатних діячів літератури і

мистецтва, самоосвіта та пізнання європейської та світової культури, особливо модерних філософсько-естетичних явищ і процесів – це передусім визначало зміст і характер київського Клубу Творчої Молоді, згодом львівського, дніпропетровського, одеського...

Леся Танюк вважав, слідом за Миколою Бердяєвим, що завдання творчої особистості – творити культуру, а завданням культури є оберігання особистості, звільнення її від загроз знеособлення та набуття нею відповідальності за роздержавлення культури, що задихається в “обіймах” ідеологічних приписів, кліше, стереотипів тоталітарного режиму. Ясна річ, у голос про це не говорилось, але це завдання, ця мета “прочитується” у творчості шістдесятників, а поезія, режисерська практика, перекладацька діяльність Леся Танюка є її органічною складовою. Варто лише перечитати з висоти ідейно-естетичних критеріїв вже далеких шістдесятих, вірші із збірок “Червона калина” (1960–1961), “Сповідь” (1962–1963), “Я вчора був Гамлетом” (1963–1968), “Поезії й репліки різних років”, як заграє з тих шістдесятих яскрава мозаїка образно-смыслових інтонацій та насичених парадоксальними метафорами поетичних конструкцій. Жаль, що ця полемічна пристрась та експресивна афористичність Танюка-поета цілком, без цензурних вилучень і редакторських правок, не вибуяла на емоційно-експресивному діалозі з читачем-сучасником. Врешті-решт, на повний діалог сподіватися Леся Танюк й не міг, бо хто, наприклад, міг би дати дозвіл на друкування, скажімо, “Анкети вступуючого кандидатом у члени суспільства правди і мудрості” з її іронізмами, нюансами та народними дисонансами, з її дев’ятою графою “Чи перебував на окупованій території?” і відповіддю на неї:

Перебував. Перебуваю
І про це не забуваю.

Бурхливе емоційне викіпання обурень, тривоги, надій, розчарувань, захоплень і заховань, декларативних запевнень і мітингових закликів вихлюпується за поетичні рядки – так бунтувало покоління шістдесятників від імені якого Леся Танюк заявляє:

Ми жертвою впали
уніфікації.
Сучасник –
безнаціональна амеба.
Як в анекдоті:
“Якої ви нації?”
– А якої, скажіть, вам треба?

А у вірші “Я вчора був Гамлетом” порушить чи не найболючішу для свого покоління моральну і духовну проблему.

Що ми за нація? Є ми – чи міт,
Що так і не втілюсь за триста літ?
Звідки ця люта хвороба краю?
Звідки ця хата, що завжди скраю?

“Вихід “Вибраного” Л.Танюка, – відзначив у своїй рецензії на видання Л.Череватенко, – став непроминальним явищем. Автор – постать в Україні знакова, – ерудит, соціолог, поет і режисер, історик театру й перекладач з 5-и мов, дослідник мистецтва, політичний діяч і дисидент у минулому, легендарний президент Клубу Творчої Молоді в Києві, з якого “тішли і єсть” – Чорновіл, Дзюба, Стус, Алла Горська, Василь Симоненко, Ірина Жиленко; не перераховуватиму всіх титулів Танюка та його звань, наукових регалій і творів, – про все це є в передмові до видання, яку написав М.Жулинський. Я не аналізуватиму його творчого доробку в театрі й літературі, бо не про це йдеться. Моя ж мова – про Танюкові “Щоденники”, публікація яких почалася у “Вибраному” і, хочу сподіватися, продовжиться далі.

А повинна продовжитися, бо унікальні щоденники Леся Танюка, що він їх почав вести з 1956 року – раритет в нашій культурі! Бо навіть лише до періоду початку української незалежності їх у нього понад півтори сотні дбайливо переплетених “самвидавів” – із включенням оригінальних документів, коментарів на теми дня, з портретами сучасників, листами від видатних діячів культури й живими голосами шістдесятників, з хронікою майже всіх найважливіших для України подій – свідчення учасника і сучасника.

Різниця між мемуарами й щоденниками принципова: спогади пишуть заднім числом, під кутом зору уже виправленої, відібраної сучасності, пером “помудрілого” автора; щоденники ж – жива плоть доби, реальна фактура, саме тогочасний, а не виправлений кут зору. З такого погляду “Щоденники” Леся Танюка – річ неоціненна не лише для нас, сьогоднішніх, а й для майбутніх істориків.

Студентом театрального інституту Лесь Танюк записував лекції свого вчителя Мар’яна Крушельницького. І якби він видав окремою книгою лише ці документальні записи, Україна одержала б тексти, які буквально перевернули б наше уявлення про театр 20-х років в Україні – і ширше – про українську культуру взагалі! Лише Йосип Гірняк, Мар’ян Крушельницький, Микола Куліш; навіть для мене, начитаного у цій царині багато що стало одкровенням”.

“Щоденники” Леся Танюка – жива історія становлення молодії

людини другої половини ХХ ст. на потужному тлі історичних подій, зустрічей, в лабіринті імен та явищ. По суті, маємо історію шістдесятництва, подану очима сучасника й учасника.

Але я думаю і про інше – це становлення не лише автора записів. Це становлення всього нашого суспільства. Сьогодні, в добу таких яскравих містифікацій і переписування історії заднім числом, як ніколи підвищується інтерес до мемуарної літератури, до епістолярної скарбниці, і найдужче – до щоденників, з яких того, що написано пером, не вирубиш сокирою. У щоденниках Леся Танюка – особливий аромат часу, той розріз історії, який був від нас схований, бо ніс у собі трагізм заперечення “совковості” й суто радянського примітивізму. У щоденниках Танюка збереглися листи Олександра Дейча, Миколи Бажана, Йосипа Гірняка, Ірини Стешенко, Івана Драча, Івана Світличного; в щоденниках Танюка є Вячеслав Чорновіл, Андрій Сахаров, Василь Стус, Алла Горська – є Москва літературна, від Льва Копелева до Льва Озерова, і є Москва театральна – від Завадського й Віри Марецької до Олега Єфремова та Анатолія Ефроса, від Валентини Сперантової – до Георгія Буркова...

Йдеться саме про становлення громадянського суспільства, про важке й наполегливе витискування з себе рабства, про потребу нового життя й нової Історії. І я абсолютно переконана, “Щоденники” Леся Танюка будуть просто необхідні майбутнім історикам – як одне з найживіших свідчень доби з усім її самофальшуванням і самоафішуванням. Мені приємно було дізнатися, що харківське видавництво “Фоліо” також скористалося з такої нагоди й надрукувало дайджест щоденникових записів Леся Танюка – у двох томах (“Лінія життя”. 3 щоденників. 1964–1970; 1971–1980). Цього року автор сподівається на вихід 6 тому “Щоденників” (“Альтер-прес”), це буде вже 1962-й рік. Одне слово, “продовження далі” – стежмо за прилавками!

Пригадую, одна з рецензій на його знамениту московську виставу завершувалася фразою: “Леся Танюк. Запомните зто имя!” І мені приємно усвідомлювати, що біля начала Леся Танюка – разом з його учителем Мар’яном Крушельницьким та українськими діячами літератури – стояв Олександр Дейч, якому в роботах Леся Танюка присвячено багато вдячної уваги.

“Летописцы, отложите ваши перья!” – закликав один із наших найкращих поетів.

Леся Танюк пера не відклав ані на мить. За жодних обставин.